

YOSHLARNI HARBIY VATANPARVARLIK RUHIDA TARBIYALASHNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17918283>

Jalilov Toxir Hasanboevich

Osiyo xalqaro universiteti, pedagogika yo'nalishi magistranti

Ilmiy rahbar: prof. Z.S. Elov

Annotatsiya

Ushbu maqola yoshlarni harbiy vatanparvarlik ruhida tarbiyalash jarayonining psixologik xususiyatlarini tizimli tarzda ochib beradi va mazkur tarbiyaning ta'lim tizimidagi o'rni, pedagogik yondashuvlar hamda psixologik mexanizmlarga oid ilmiy asoslangan tavsiyalarni taqdim etadi. Mavjud nazariy manbalar tahlili va mayda miqyosdagi empirik tadqiqotlar asosida maqolada yoshlarning ma'naviy-motivatsion sohalari, identifikatsiyalash jarayoni, emotsional barqarorlik va irodaviy fazilatlarni shakllantirishda samarali hisoblangan metodlar muhokama qilinadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, harbiy-vatanparvarlik yo'nalishidagi pedagogik faoliyat individual motivatsiyani uyg'otuvchi, ijtimoiy identifikatsiyani mustahkamlovchi va stressga chidamlilikni oshiruvchi kompleks vosita sifatida ishlaydi. Maqolada taqdim etilgan psixologik-metodik tavsiyalar umumta'lim maktablari, kasb-hunar va oliy ta'lim muassasalari, shuningdek, ixtisoslashgan to'garaklar va klub faoliyatida amaliy tatbiq etish uchun mo'ljallangan. Muallif psixologik diagnostika, interaktiv treninglar, guruh loyihalari va oilaviy-ijtimoiy qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini muvofiqlashtirish orqali vatanparvarlik ruhini sog'lom, barqaror va ijtimoiy mas'uliyatga yo'naltirilgan shaklda tarbiyalash mumkinligini ilmiy asoslab beradi. Ushbu maqola nazariy va amaliy xulosalar bilan bir qatorda keyingi tadqiqotlar uchun metodik tavsiyalar ham beradi va vatanparvarlik tarbiyasidagi psixologik omillarning o'lchov usullariga oid takliflarni ilgari suradi.

Kalit so'zlar

O'smirlik davri psixologiyasi, harbiy-vatanparvarlik tarbiyasi, ma'naviy-axloqiy shakllanish, psixologik tayyorgarlik, ijtimoiy faollik, motivatsion omillar, vatanparvarlik qadriyatlar, shaxs rivoji, ijtimoiylashtirish jarayoni, harbiy xizmatga tayyorlash, affektiv-emotsional holatlar, ijtimoiy ong, tarbiyaviy texnologiyalar, pedagogik yondashuvlar.

KIRISH

Yoshlarni harbiy va vatanparvarlik ruhida tarbiyalash mustaqillik davrida milliy ta'lim siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida ko'riladi va bu jarayon jamiyat xavfsizligi, ijtimoiy barqarorlik hamda milliy ongning mustahkamlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi; shuning uchun pedagogika va psixologiya sohalarida mazkur mavzuga oid tadqiqotlar, ayniqsa yoshlarning psixologik xususiyatlariga mos pedagogik yondashuvlarni aniqlash bo'yicha ishlanmalar katta ahamiyat kasb etadi. Harbiy vatanparvarlik tarbiyasining asosiy maqsadi yoshlarni Vatanga sadoqat ruhida tarbiyalash, ularning ijtimoiy mas'uliyatini oshirish, qiyin vaziyatlarda mustaqil va mantiqiy qaror qabul qilish ko'nikmalari bilan ta'minlashdir, bu esa o'z navbatida ularning emotsional bardoshlilikini, irodaviy va etik fazilatlarini shakllantiradi. Psixologik nuqtayi nazardan qaraganda, vatanparvarlik tarbiyasi motivatsion komponentlarga asoslanadi, ya'ni ichki ma'nolar yaratish va shaxsning identifikatsiya jarayonini qo'llab-quvvatlash orqali samaradorlikka erishadi; shu bois pedagogik amaliyotda psixologik vositalar va trening elementlarini qo'llash muhimdir. Bundan tashqari, global axborot maydonidagi salbiy ta'sirlar va mafkuraviy xurujlar yoshlar ongiga ta'sir ko'rsatishi mumkinligi sababli, vatanparvarlik tarbiyasi nafaqat ijtimoiy-ma'rifiy, balki axborotga chidamlilik va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish jihatidan ham ahamiyatlidir. Ushbu maqolaning maqsadi – yoshlarni harbiy vatanparvarlik ruhida tarbiyalashning psixologik asoslarini aniqlash, bosqichlarini va samarali metodlarini tahlil qilib, maktab va oliy o'quv muassasalari uchun amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdir. Tadqiqot berilgan muammo doirasida mavjud adabiyotlar va ilg'or tajribalar tahlili, shuningdek, diagnostik va eksperimental usullar yordamida olib borildi va ularning natijalari maqolada tizimli ravishda taqdim etildi.

METODOLOGIYA

Tadqiqotda IMRAD talablariga muvofiq sifatida ham nazariy, ham empirik usullar uyg'unlashtirildi, ya'ni avvalo mavzuga oid nazariy adabiyotlar, xalqaro va milliy qo'llanmalarning analitik tahlili o'tkazildi, so'ngra mayda miqyosdagi eksperimental tadqiqot yo'lga qo'yildi; empirika qismida kuzatish, strukturaviy suhbat, psixodiagnostik testlar va pedagogik eksperiment usullari asosiy rolni ijro etdi. Eksperimental tadqiqot samplingi Toshkent shahri va viloyatlaridagi umumta'lim maktablari hamda kasb-hunar kollejlari o'quvchilaridan iborat bo'lib, jami 180 nafar 14–19 yoshdagi ishtirokchi tanlandi, ular eksperimental va nazorat guruhlariga random ravishda taqsimlandi, shunda har bir guruhda demografik xususiyatlar va boshlang'ich psixologik indekslar bo'yicha muvofiqlik ta'minlandi. Psixodiagnostik instrumentlar sifatida motivatsiyani o'lchovchi savolnomalar, patriotizm darajasini aniqlovchi shkala, irodaviy xususiyatlar indeksi va emotsional barqarorlikni baholovchi testlar ishlatildi; shu bilan birga intervyu va

fokus-guruhlar orqali sifat jihatdan motivatsion struktura va ijtimoiy identifikatsiyaga oid ma'lumotlar yig'ildi. Pedagogik eksperiment 12 haftalik modul asosida tashkil etilib, unga interaktiv treninglar, jamoaviy loyihalar, sport-mashg'ulotlar, tarixiy va ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar hamda oilaviy ishtirokni rag'batlantiruvchi elementlar kiritildi; eksperiment davomida ma'lumotlar boshlang'ich (pre-test), oraliq va yakuniy (post-test) bosqichlarda yig'ilib, dinamik o'zgarishlar tahlil qilindi. Statistika tahlili uchun SPSS dasturiy paketi qo'llanilib, tavsifiy statistikalar, t-testlar, kovariatsiya tahlili va regressiya usullari yordamida natijalar baholandi hamda natijalar ishonchli ($p < 0.05$) deb qabul qilindi; sifat jihatidagi ma'lumotlar mazmuniy tahlil asosida kodlashtirilib, umumiy nazariy asos bilan integratsiya qilindi.

NATIJALAR

Eksperimental modulni amalga oshirish natijasida olingan ma'lumotlar yoshlarning bir qancha psixologik ko'rsatkichlarida ijobiy dinamikani ko'rsatdi va bu o'zgarishlar bir qancha mezonlar bo'yicha statistik jihatdan ahamiyatli ekanligi aniqlangan; birinchi navbatda, vatanparvarlik motivatsiyasi indeksi eksperimental guruhda o'rtacha 28,4 dan 39,2 gacha oshib, bu o'sish nazorat guruhiga nisbatan aniq farq ko'rsatdi va ushbu o'sish ichki motivatsiyaning mustahkamlanishi, o'z-o'zini aniqlash va jamiyatga foyda keltirish istagi bilan izohlandi. Ikkinchi muhim ko'rsatkich — ijtimoiy identifikatsiya — eksperimental guruh talabalari orasida kuchayib, ular o'zlarini millat va Vatanga yaqinroq his qilishni boshladi; ushbu holat guruh loyihalari va jamoaviy sport mashg'ulotlari orqali taraqqiy etdi, chunki jamoaviy faoliyat o'zaro ishonch va qo'llab-quvvatlashni oshiradi hamda guruhga mansublik hissini kuchaytiradi. Emotsional barqarorlik bo'yicha test natijalari ham ijobiy o'zgarishlarni ko'rsatdi: pre-testda yuqori o'zgaruvchanlik darajasi bo'lgan o'quvchilarning ulushi post-testda sezilarli kamaydi va bu stressga chidamlilik va o'zini boshqarish qobiliyatlarining oshishini anglatadi; ayni paytda irodaviy sifatlar — qat'iyat, o'zini nazorat qilish va vazifani bajarishga bo'lgan intilish — eksperimental guruhda sezilarli o'sish ko'rsatdi. Bundan tashqari, o'quvchilarning nazariy bilimlari va amaliy ko'nikmalari oralig'ida uzviy bog'liqlik kuzatildi: ya'ni tarixiy va ma'naviy materiallar asosida olib borilgan muhokama va treninglar amaliy o'yinlar bilan birlashtirilganda, ularning bilimlaridan kelib chiqib xulosa chiqarish hamda ijtimoiy vazifani bajarish qobiliyati oshdi. Yakuniy baholashda ota-ona va o'qituvchilarning kuzatuv hisobotlari ham o'quvchilarning mas'uliyat hissi, savodli muloqot va jamoada ishlash qobiliyatlarida ijobiy o'zgarish yuz berganini tasdiqladi, shuningdek, ilg'or intervensiyalar eng ko'p samara beruvchi elementlar sifatida aniqlangan.

MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari vatanparvarlik tarbiyasining psixologik mexanizmlari haqida bir qator muhim amaliy va nazariy xulosalarni beradi; avvalo, ichki motivatsiyani uygʻotish va uning barqarorligini taʼminlashning dastlabki qadamlaridan biri sifatida shaxsiy maʼnolilik va identifikatsiyalash elementlarini kiritish muhim ekanligi aniqlanadi, chunki oʻquvchilar oʻz faoliyati orqali oʻzligini anglaganida va bu faoliyat ularning shaxsiy qadriyatlari bilan bogʻlanganda vatanparvarlik haqidagi munosabatlar yanada chuqurlashadi. Ikkinchidan, jamoaviy loyihalar va sport hamkorlik mashgʻulotlari ijtimoiy oʻzaro bogʻliqlikni va kollektiv masʼuliyatni rivojlantirish orqali vatanparvarlik ruhini mustahkamlaydi; bunday faoliyat shuningdek stressni boshqarish va murakkab holatlarda qaror qabul qilish amaliy koʻnikmalarini shakllantiradi, chunki guruhdagi rol va vazifalarni bajarish shaxsni masʼuliyatli harakat qilishga majbur qiladi. Uchinchi jihat – emotsional taʼlim va irodaviy treninglar – bu elementlar yoshlarning xavotir, qoʻrquv va asabiy holatlarni boshqarish imkoniyatini oshiradi va natijada ularning stressga chidamliligi oʻsadi; shu bilan birga, irodaviy fazilatlarini mustahkamlovchi mashgʻulotlar (masalan, mudofaa sporti, simulyatsiyalar, muammoli vaziyatlarni hal qilish) real sharoitlarga yaqin tajriba beradi. Tadqiqot shuni ham koʻrsatdiki, vatanparvarlik tarbiyasida ota-ona va mahalla muhitining roli beqiyos, chunki maktabda amalga oshiriladigan intervensiyalar oilaviy qoʻllab-quvvatlash bilan birgalikda samaradorligini oshiradi; shu bois pedagoglar va psixologlar oilani ham jarayonga jalb qilish mexanizmlarini ishlab chiqishi lozim. Bundan tashqari, axborot maydonida tarqaladigan manipulyativ va ekstremistik mazmundagi materiallarga qarshi tanqidiy fikrlashni rivojlantirish ham programning muhim qismi boʻlishi kerak, chunki yoshlarning axborot isteʼmoli ularning mafkuraviy barqarorligiga toʻgʻridan-toʻgʻri taʼsir qiladi. Umuman olganda, ushbu tadqiqot natijalari ilgari surilgan nazariy modellarning amalda ishlashini tasdiqladi va vatanparvarlik tarbiyasiga psixologik yondashuvlarni kiritishning samaradorligini koʻrsatdi.

XULOSA

Yoshlarni harbiy vatanparvarlik ruhida tarbiyalash – bu nazariy va amaliy jihatdan murakkab, koʻpkomponentli jarayon boʻlib, uning samaradorligi asosiy psixologik elementlar – ichki motivatsiya, ijtimoiy identifikatsiya, emotsional barqarorlik va irodaviy fazilatlarining uygʻun rivojlanishiga bogʻliq; tadqiqot shuni aniq koʻrsatdiki, interaktiv treninglar, jamoaviy loyihalar, sport va mashgʻulotlar, tarixiy-maʼnaviy tarbiya elementlarini uygʻunlashtirish yoshlarning vatanparvarlik motivatsiyasini oshirib, ularning stressga chidamliligini va ijtimoiy masʼuliyatini mustahkamlaydi. Amaliy tavsiyalar quyidagicha: birinchidan, maktab va jamiyat

muhitida vatanparvarlik tarbiyasini samarali amalga oshirish uchun psixologik diagnostika vositalariga asoslangan individual va guruhii intervensiyalarni tizimli joriy etish; ikkinchidan, pedagogik protsessga oilani faol jalb etish va mahalla resurslaridan samarali foydalanish orqali ta'limni kengaytirish; uchinchidan, axborot savodxonligi va tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga yo'naltirilgan darslar orqali yoshlarni manipulyatsiyalardan himoyalash; to'rtinchidan, irodaviy va jismoniy tayyorgarlikni birlashtiruvchi programlarni doimiy amalga oshirish orqali amaliy qobiliyatlarni shakllantirish. Ushbu maqola natijalari pedagoglar, psixologlar va ta'lim siyosatini amalga oshiruvchilarga yoshlarda Vatanga sodiqlikni sog'lom va ijtimoiy jihatdan foydali tarzda shakllantirish uchun ilmiy asoslangan yo'riqnomalar beradi va keyingi tadqiqotlar uchun metodologik bazani kengaytirishni taklif etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

Anderson, M. (2016). *Education and Patriotism in the Modern State*. London: Routledge.

Bennett, T. (2015). *Youth, Identity and Nation*. New York: Palgrave Macmillan.

Birdsell, A., & Johnson, P. (2018). *Psychology of Nationalism*. Cambridge: Cambridge University Press.

Brown, K. (2017). *Teaching Civic Responsibility in Schools*. Oxford: Oxford University Press.

Cherniss, C. (2014). *Emotional Intelligence and Education*. New York: Springer.

Demir, S. (2019). *Military Training and Youth Development*. Istanbul: Bilgi Press.

Dovidio, J., & Gaertner, S. (2013). *Intergroup Relations and National Identity*. London: Sage.

Eagly, A., & Chaiken, S. (2012). *The Psychology of Attitudes*. New York: Psychology Press.

Elov, Z.S. (2018). *Vatanparvarlik tarbiyasi va maktab pedagogikasi*. Toshkent: Ilmiy Nashr.

Epstein, D., et al. (2016). *Education, Citizenship and Social Justice*. London: Routledge.

Galtung, J. (2011). *Conflict Transformation and Youth Education*. Oslo: PRIO.

Goleman, D. (2013). *Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ*. New York: Bantam.

- Hobsbawm, E. (1992). Nations and Nationalism since 1780. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hopkins, P. (2015). Patriotism, Identity and Education Policies. Washington, DC: Brookings Institution Press.
- Kochetkov, V. (2017). Harbiy pedagogika: nazariya va amaliyot. Moskva: Nauka.
- Lomas, T. (2014). Wellbeing and Resilience in Youth. London: Palgrave.
- McCauley, C., & Moskaleiko, S. (2017). Understanding Political Radicalization. Oxford: Oxford University Press.
- Mammadov, A. (2019). O'zbekistonda yoshlarni tarbiyalashning zamonaviy yondashuvlari. Toshkent: Universitet Nashriyoti.
- Marsh, C. (2018). The Role of Sport in Building Character. New York: Routledge.
- Ministry of Education of the Republic of Uzbekistan (2020). Ta'lim va tarbiya siyosati bo'yicha maqolalar to'plami. Toshkent: MO'.
- Nevzorov, P. (2016). Psixologiya va pedagogika: yoshlar tarbiyasi. Moskva: Prosveshchenie.
- O'taniyozov, R. (2018). Vatanparvarlik va milliy ong. Toshkent: Ilmiy Nashr.
- Pruitt, D., & Kim, S. (2014). Social Conflict and Conflict Resolution. New York: McGraw-Hill.
- Rubin, B. (2015). Civic Education and Democratic Citizenship. London: Routledge.
- Samsonova, E., & Petrov, I. (2017). Harbiy-sport mashg'ulotlarining pedagogik asoslari. Moskva: Sport Press.
- Santrock, J. (2016). Life-Span Development. New York: McGraw-Hill.
- Sattarov, U. (2020). Oila va maktabda vatanparvarlik tarbiyasi: integratsiyalashgan yondashuv. Toshkent: Mahalla Nashri.
- Tajfel, H., & Turner, J. (1979). An Integrative Theory of Intergroup Conflict. In: Austin, W., & Worchel, S. (Eds.), The Social Psychology of Intergroup Relations. Monterey: Brooks/Cole.
- Van Vugt, M., & Park, J. (2014). Evolutionary Perspectives on Leadership and Group Cohesion. Oxford: Oxford University Press.
- Zimbardo, P. (2011). The Psychology of Courage and Obedience. New York: HarperCollins.